

HEJTMANI PANSTVÍ ZBIROH, TOČNÍK A KRÁLŮV DVŮR V 17. STOLETÍ

Na panství Zbiroh se v 17. století vystřídalo několik hejtmanů, kteří se svými činy ať už v dobrém či špatném nesmazatelně zapsali do historie regionu. Z jejich správy panství se zachoval např. Kopiař Jana Kolence z Kolna, který vznikl v době třicetileté války, Soupis poddaných podle víry z roku 1651, Zbirožský urbář z roku 1652 nebo četná svědectví o utrpení, která poddaným přinesl neblaze proslulý hejtman Samuel Ignác de Bois.

V době císaře Matyáše roku 1616 byl vydán předpis zbirožskému hejtmanu Pavlu Sieglerovskému z Gettensdorfu, jak má být zámek, který mu byl komorou svěřen, spravován a opatrován, obzvlášť před ohněm a deštěm. Dále musely být náležitě udržovány pokoje a další zámecké místnosti. Důraz byl kladen i na uložení klíčů, aby ve dne i v noci byly na jistém místě a v čas rychlé potřeby ihned nalezeny. Svědomitý hejtman nechal zámek v určitém hodině otevřít a zase uzavřít. Mimo místní čeládku nebo lidi, které císař nebo komora z nějakého důvodu na zámek vyslala, nesměl nikdo jiný na zámku přenocovat, nesměly se zde konat svatby, křtiny a všelijaké hodování bez dovolení císařského nebo české komory. Stejně tak hejtman nemohl na zámku provádět nákladnější stavební úpravy spočívající v přestavbách nebo výstavbě nových budov, pokud to nebylo komorou schváleno. Výjimkou byly méně nákladné opravy na střeších z důvodu předcházení dalších škod na majetku.

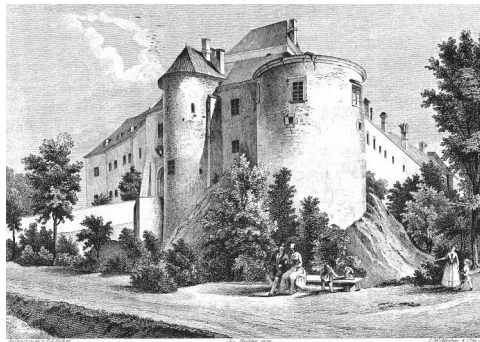
Hejtman měl poddané vést ke šlechtnému a poctivému křesťanskému životu. Rovněž bylo jeho povinností v určené dny, kdy lidé přicházeli na zámek se svými záležitostmi, aby je vyslyšel a spravedlivě rozhodl. Bylo ve prospěch vrchnosti, aby se poddaným dobře vedlo, poněvadž jejich platy bývaly předním důchodem na panstvích. Zdejšímu hejtmanovi bylo uloženo, aby na nedbalé hospodáře dohlédl a v případě neuposlechnutí je trestal. Ovšem někteří hejtmani a úředníci způsobovali vrchnosti velké škody. Kupovali si na panství dvory, na nichž hospodařili přibírajíce panské, z čehož měli větší užítky, které si přivlastňovali. Někteří měli handle s poddanými, jiní prodeje obilí, dříví, ryb a koní, další vyměňovali svůj dobytek za panský tak, aby z toho měli zisky.

Ve druhé polovině 17. století nejvyšší úřady nedovedly vládu řádně vykonávat, neměly dostatek prostředků, a tak nastala u komory taková netečnost, že se musely dít hrozné věci, než komora začala jednat. Odstrašujícím příkladem je dvacetileté působení hejtmana Samuela Ignáce de Bois.

Hejtman neměl být jen pouhým nástrojem komory. Nežádka se stávalo, že si komora u hejtmanů ani nedokázala zjednat řádnou poslušnost. K nevhodnému nakládání s poddanými nedocházelo na všech komorních panstvích. Komora, která měla na prvním místě prospěch císaře, by se jistě o nápravu postarala. Ale je možné, že komora svým podřízeným natolik důvěřovala, že se o nepravostech, které se na panství děly dozvěděla, až když pověstný pohár trpělivosti přetekl. Tak tomu bylo i na Zbirožsku na sklonku 17. století.

V 17. století se na zbirožském panství vystřídalo více než 10 hejtmanů, z nichž někteří byli ve své funkci velmi krátce, jiní naopak i více než dvě desítky let. Dva z nich ve funkci zemřeli násilnou smrtí, někteří byli pro špatnou správu panství komorou vyšetřováni, došlo i na odvolání z hejtmanského postu. V tomto století mělo Zbirožsko na představitele, kteří panství spravovali, spíš smůlu než štěstí. Útrapy, kterými si obyvatelé prošli v době třicetileté války, je doprovázely i pod vládou několika hejtmanů, kterým na poddaných nezáleželo, a jejich jedinou snahou byl vlastní zisk a prospěch.

ZÁMEK ZBIROH

Kostel sv. Jiljí na Víseckém náměstí v Hořovicích. Místo posledního odpočinku hejtmana Bohuchvala Bechystorfa z Bechystorfu.

JAN JINDŘICH PROLLHOFER Z PURKERSDORFU (+1604)

Z hejtmanů královských, kteří za Rudolfa II. spravovali Křivoklát, byl nejzaslouzejší po roce 1590 Prollhofer z Purkersdorfu, jenž zde zařídil různé důležité opravy, zejména po zhoubném požáru roku 1592. Jan Jindřich Prollhofer z Purkersdorfu byl muž velice vážený, milovník krásné literatury, takže mu bylo tehdejšími spisovateli věnováno mnoho děl české literatury. Křivoklátský a zbirožský hejtman byl v roce 1585 povýšen do šlechtického stavu s predikátem „z Purkersdorfu“. Jeho rodiči byli Jan Prollhofer von Purkersdorf (+1568) a Magdalena Belvic z Nostvice. Purkersdorf leží ve Vídeňském lese, přímo na hranici Vídně.

Statky zabavené Lobkovicům, kteří roku 1593 vystoupili proti císaři Rudolfovi II. a byli za to odsouzeni z velezrady, dostal do správy roku 1594 královský hejtman Jan Jindřich Prollhofer z Purkersdorfu, pán na Heřlešicích, Luky a Lipenci.

BOHUCHVAL BECHYSTORF Z BECHYSTORFU (+24. 5. 1607)

Rod získal jméno podle vsi Berbisdorf ležící mezi Drážďany a Radebergem. Asi od roku 1600 (nebo 1606) spravoval Zbiroh až do své smrti královský hejtman rytíř Bohuchval Bechystorf z Bechystorfu, uváděn též jako Bohuchval Berbistorf z Berbistorfu.

Bohuchval Bechystorf z Bechystorfu byl dne 24. 5. 1607 zabit ve rvačce s jinými pány o jarmarku v Radnicích. Pochován byl při chrámu sv. Jiljí ve Vísece u Hořovic. Dnes se toto místo nazývá Vísecké náměstí. Náhrobník byl zasazen do zdi v kostele, ale do dnešního dne se nedochoval. Na náhrobním kameni bylo napsáno: Leta 1607 we Stwrtek den na nebe wjtaúpenj Kryjta Pána, Urozený a jtatečný rytýř P. Baűchwal Bechjrtorf z Bechyjrtorfů a na Weindorfů G. M. Cyf. Heytman Zbirow [---] a tũto w Pánũ telo geho poctiwe od přátel pohřben odpocjwá. Zvíkovecký farář a badatel Václav Krolmus uvádí text následovně: L. P. 1607 na nebe vstoupení P. tuto pohřben urozený rytíř Bohuchval Bechys. z Bechystorfu, p. na Weindorf-u, cís. kr. hejtman panství Zpirohského.

Antonín Drachovský v Kulturních obrázcích ze Zbirovska uvádí k vraždě hejtmana následující:

„Jan Heř. Černín z Chudenic na Radnicích pozval o trhu některé známé k pohoštění. Když se rozjařili, vyšli na trh a tu kousky rozpustilými nemalou výtržnost stropili; konečně vespolek se seprali, tulichy do sebe bodali, až hostitel Bohuchvalem Elsnicem v hlavu tak silně bodnut, že sotva životem vyvázl. Jan Vesecký z Vísky zase bodl Bohuchvala Berbisdorfa z Berbisdorfu, hejtmana zbirožského, že tento po malé chvíli duši vypustil. Stalo se 24. května 1607.“

PAVEL SIEGLEROVSKÝ Z GETTENSORFU

Hejtman Pavel Sieglerovský z Gettensdorfu měl ve správě Zbiroh a také Králův Dvůr a Točník. Připomínán je ještě roku 1616.

JINDŘICH HORNÍK Z HARASOVA

V roce 1620, dva měsíce před bitvou na Bílé hoře, bylo zbirožskému hejtmanu Jindřichu Horníkovi z Harasova nařízeno, aby dal zhotovit 50 ručnic a ozbrojil jimi lid.

ČASOVÁ OSA HEJTMANŮ ZBIROŽSKÉHO PANSTVÍ

1594	1607	1616	1620	1629-1635	1635-1636	1636-1659	1659-1669	1669-1671	1671-1690	1691-1697	1697-1700	1700-1710
Zbiroh získal do správy Jan Jindřich Prollhofer z Purkersdorfu	Bohuchval Bechystorf z Bechystorfu	Pavel Sieglerovský z Gettensdorfu	Jindřich Horník z Harasova	Tomáš Zelendar z Prošovic	Linhart Korka z Korkyně a Cholovic	Jan Kolenc z Kolna	Johann Rafael Gallides z Rosendorfu	Jiří Heim, důchodní bez titulu hejtmana	Samuel Ignác de Bois	Jindřich Viktorín Janovský z Janovic	Vilém Nikodým Presle ze Švarcbachu, administrátor Zbiroha	Jan V. Presl

TOMÁŠ ZELENDAR Z PROŠOVIC

Rod Zelandarů z Prošovic pocházel z Mostu. Tomáš Zelendar byl v roce 1625 vojenským hejtmanem v Plzni, v letech 1629 – 1635 byl hejtmanem panství Zbiroh, Točnick a Králův Dvůr. V roce 1630 byl povýšen do rytířského stavu. Plzeňský erbovní měšťan zbohatl výhodným sňatkem s vdovou Kateřinou z Hartenštejna, rozenou Krumlovskou, která ho ještě o řadu let přežila. Zelendar vydíral poddané jak se dalo, byl u nich velmi neoblíben a jejich odpor neváhal trestat soudem. Často se obohacoval na královském majetku. V období, kdy byl hejtmanem Tomáš Zelendar, uzavřela správa zbirožského statku nájem hutí ve Strašicích a u Svaté Dobrotivé s nájemcem Zanettim, s kterým hejtmanem dobře vycházel. Pro podvody v úřadování však byl hejtman vzat komorou do vyšetřování.

LINHART KORKA CHOLOVSKÝ Z KORKYNĚ A CHOLOVIC (+ 8. 8. 1636)

V roce 1635 se hejtmanem panství Zbiroh stal Linhart Korka, který byl dříve staroměstským rychtářem. Roku 1621 se oženil s vdovou po zemřelém pánu z Trncže; s ní vyženil dům s pivovarem blízko kostela sv. Anny. Korka byl zajisté dost nesnášenlivý, v druhém desetiletí 17. století hejtmanoval u pana Slavaty v Jindřichově Hradci. Korka, aby se přísně katolickému pánu zalíbil, pronásledoval přívržence vyznání podobojí. Po konfiskacích hejtmanoval na Opočně. Za takovéto služby prokazované Slavatovi, nebylo těžké získat pozici rychtáře Starého Města v Praze a za služby, konané po bělohorské bitvě komisi Lichtensteinské, získat za odměnu hejtmanství komorních statků Zbiroh – Točnick – Králův Dvůr. Na Zbiroh přinesl s sebou i nenávisť vůči Vlachům, a to vedlo ke střetu se Zanettim, přivandrovalým do Čech, který byl nájemcem hutí. Zanetti se snažil upevnit pozici na Podbrdsku, vtíral se do přízně Linharta Korky a dával mu velké dary. Když dobřívskou huť nezískal, protože k ostatním komorním podnikům neplnil smluvní závazky, stále častěji se dostával do sporu s hejtmanem Korkou. V hejtmanovi viděl nebezpečnějšího soupeře, než byla obchodní konkurence v podání majitele hutí v Dobřívě Šalamouna Šířera. Hejtman Korka na Zanettiho hospodaření upozornil komoru, která vyslala komisi k přezkoumání. Komise zabavila Zanettiho majetek pro dluh na státní pokladně. Dne 18. 8. 1636 se Zanetti setkal s Korkou v huťské hospodě v Dobřívě, kde hádka skončila noční rvačkou na dvoře. Zanetti tasil kord a hejtmana Korku probodl, podle některých svědků dokonce zezadu. Po násilné smrti Linharta Korky z Korkyně, posledního mužského potomka starého českého rodu zůstala vdova Kateřina Korková z Ebensstolu.

JAN KOLENEC Z KOLNA (1593 Plzeň - 13. 11. 1673 Žebrák)

Učitel Johann Kolenz byl v roce 1599 povýšen do vladyckého stavu a v roce 1629 mu byl polepšen znak. V roce 1648 získal jeho rod český inkolát. Jeho syn Jan bojoval na císařské straně v bitvě na Bílé hoře a v letech 1636 – 1659 byl hejtmanem na Zbiroze. Bydlel ve svém domě v Žebráku.

Jan Kolenc měl v Plzni dům po své první manželce Benigně. Jeho druhá žena Cecílie Salomena pocházela ze starobylého a rozvětveného rodu Henygarů ze Žeberka.

Jan Kolenc byl bývalý důstojník, nebojácný v jednání s představenými a jinými pány, hlavně veliteli různých vojenských jednotek, které ve třicetileté válce táhly krajem.

Plzeňský erbovní měšťan Jan Kolenc z Kolna byl vzdělaný, mluvil a psal několika jazyky. Byl prvním zbirožským hejtmanem, který si opisoval odesílanou korespondenci a zachoval nám tzv. kopíář, několik knih dopisů. Tyto dopisy obsahují velmi cenné informace o životě na Zbirožsku v období třicetileté války. Kolenc ve svých hlášeních komoře nic nezastíral ani nepřikrášloval. Bohužel dopisy z počátku jeho působení se nezachovaly, první kniha začíná až od listopadu 1639, tedy až po vpádu Švédů a je dost možné, že první kopíář byl při drancování zbirožského zámku zničen.

V září 1638 táhla krajem pěchota pod vedením Maxmiliána z Valdšejna, císařské vojsko si nejhůře počínalo v okolí Strašic a Dobřiva. Hejtman Kolenc zakročil u velitele, a když to nepomohlo, sám se šavlí v ruce a několika zámeckými gardisty vyháněl vojáky.

V říjnu 1639 pod vedením Banéra Švédové vypálili Rokycany, Zbiroh a obsadili Dobřív. Švédové vytlačovaly oddíly Uhrů a Chorvatů pod vedením císařského plukovníka Václava Zahradeckého, svobodného pána ze Zahradky. Když vtrhly do Dobřiva, Kolenc si stěžoval komoře a tak vojsko odešlo. V březnu se vrátilo 150 jízdních i pěších Chorvatů a obsadili vesnici. Kolenc byl nucen znovu intervenovat, tentokrát přímo u Zahradeckého.

Po novém roce 1641 se rozneslo, že Banér opět táhne, a tak se hejtman vlastními silami připravoval k obraně. Na cestách na Dobřív a na hlavní cestě pod Vydřiduchem „Na zavírce“ byly nadělané záseky a hejtman je obsadil zámeckou salakvardií a lidem rekrutovaným z vesnic.

Po novém roce 1641 se rozneslo, že Banér opět táhne, a tak se hejtman vlastními silami připravoval k obraně. Na cestách na Dobřív a na hlavní cestě pod Vydřiduchem „Na zavírce“ byly nadělané záseky a hejtman je obsadil zámeckou salakvardií a lidem rekrutovaným z vesnic.

Vojsko bylo přítomno na panství nepřetržitě až do konce třicetileté války. Válka přinesla chudobu poddaným a zisky majitelům hutí a hejtmanovi. Po jejím skončení v roce 1648 si manželka hejtmana Kolence koupila dvůr Ostrovecký u Zbiroha, Kolenc ves Lazsko u Příbrami a domy v Plzni. V roce 1659 odešel hejtman komorního panství na odpočinek. Odstěhoval se do Plzně, kde měl dva domy, chalupu, pole a chmelnici. Na své náklady nechal obnovit pobořený klášter ve Svaté Dobrotivé. Jan Kolenc z Kolna zemřel v Žebráku dne 13. 11. 1673 a byl pohřben v kostele sv. Vavřince.

JOHANN RAFAEL GALLIDES Z ROSENDORFU (1604 - 1669)

Písař na Křivoklátě Johann Rafael Gallides, rodák z Jílového u Prahy, byl v roce 1643 (nebo 1634) povýšen do šlechtického stavu s predikátem „de Auro Monte“ v upomínku na jeho rodiště. Užíval též predikátu „z Rosendorfu“. Byl správce statku Krušovského, od roku 1652 hejtmanem na Křivoklátě. Po roce 1658 byl povolán za hejtmana na Zbiroh. Po deseti letech úřadování (1659 – 1669) na Zbiroze zemřel.

Na hejtmanu požadovala česká komora listem ze dne 23. 11. 1665, aby bylo udáno, kolik bude možné z panství Zbiroh – Točnick – Králův Dvůr za končící rok na hotovosti sehnat. Hejtman svolal všechny písaře důchodní i šichmistry, zjistil, že může důchod dotáhnout až do 8 000 zlatých. Víc nebylo možné, protože na železo a pivo byl tento rok špatný odbyt. Z tohoto listu je zřejmé, kolik asi tato spojená panství tehdy vynášela.

Z archiválních zpráv, které se z doby jeho úřadování dochovaly, je prokazatelné, že patřil k úředníkům, kteří svoje povinnosti nezanedbávali, a poddaným nezavdával příčiny ke stížnostem. Získal slušné jmění, ale neměl potomky, takže vše odkázal na fundace a přátelům. Řemeslníky na panství ochraňoval proti cizopanským, k dámám dovedl být v úředním styku dost zdvořilý, ale také až urážlivě přísný.

V dodatku své závěti ze dne 15. 10. 1668 ustanovil, aby jeho tělo nebylo k hrobu s nějakou pompou provázeno a co nejdříve do Prahy odvezeno. Při pohřbu měly být rozdány chudým hojné almužny a u sv. Jakuba za něho slouženo 50 mší svatých. Své češtví neopomenul ani ve své poslední vůli, kdy odkázal majetek špitálu sv. Pavla na Starém Městě v Praze pro Čechy, kteří jsou v Čechách narození a mluví česky. Podrobně v poslední vůli rozepsal, jak má být s pozůstalým jměním nakládáno, zřízení nadací, rozdělení majetku mezi přátele.

Manželství s Annou, rozenou Samsonovou zůstalo bezdětné a nebylo šťastné. Gallides byl zřejmě dost nesnášenlivý až jeho manželka podala pražské konsistoři žádost o rozvod. Spor se protahoval až do roku 1665, kdy byl ukončen a rozvod církevně schválen. Na základě tohoto rozsudku Gallides zařídil, aby si po jeho smrti nemohla Anna Gallidesová činit nároky na jeho pozůstalost a byla vyděděna.

JIŘÍ HEIM

Po Gallidesově smrti vedl panství bez titulu hejtmana důchodní Jiří Heim až do roku 1671, kdy nastoupil nejhorší pán všech dob, hejtman Samuel Ignác de Bois.

Kostel sv. Vavřince v Žebráku

Dům čp. 54 v Žebráku

Hejtman de Bois vlastnil dům v Žebráku na náměstí, dnešní čp. 54. Dům společně s manželkou Annou jej zakoupil za 1 000 zlatých od Alžběty Kolencové, po smrti jejího manžela Jana Kolence z Kolna, hejtmana na Zbiroze. Dnešní dům čp. 54 stojí na místě tří samostatných středověkých domů, které byly později spojeny v jeden objekt. Nejstarší písemné zprávy o třech domech pocházejí z období po roce 1620. Dům je památkově chráněný od 16. 12. 2008. Dnes se v přízemí nachází Restaurant Genius Loci.

SAMUEL IGNÁC DE BOIS (+ 1691 Svatá Dobrotivá)

Není zřejmé, zda byl příbuzný s původně nizozemským rodem de Bois, žijícím v Praze koncem 17. a v 18. století, ani s rodem Waldner de Bois žijícím v Čechách v 19. století. Samuel Ignác de Bois byl bývalý císařský vojenský a spížní komisarius v Uhrách. Hejtmanem na Zbiroze a Točnicku byl v letech 1671 – 1690. Jeho pravou rukou v nekalých praktikách se stal zbirožský purkrabí Matyáš Sychrovský.

Správa panství byla v této době hrubě zanedbávána, hejtman se o hospodářská řízení nezajímal a ani se jich neúčastnil, vše nechával na purkrabím, který se zařizoval dle své libosti. Veškerá činnost hejtmana a purkrabího směřovala k jejich obohacení na úkor důchodů z panství. Hejtman s purkrabím si otevřeli v zámku veřejný šenk.

Manželky hejtmana de Bois a purkrabího Sychrovského chovaly v zámku 28 kusů koz, které znečišťovaly dvory, schody, a dokonce i zámecké pokoje, okusovaly mláži kolem parku a zbirožským občanům dělaly velké škody v zahradách a štěpnicích.

S robotním lidem bylo nakládáno neobyčejně krutým způsobem, často byli karabáčem zbiti tak, že už nevstali. Mnozí byli z malicherných důvodů dlouho vězněni, takže jejich rodiny zakoušely velikou bídu. Dovolání se nějakého práva nebylo možné, neboť pokusy o podání žaloby do Prahy končily v lepším případě zastrásováním, spíše však vsazením do želez a do klády.

Po téměř dvaceti letech hrůzovlády přišel obrat v podobě Kryštofa Františka hraběte Vratislava z Mitrovic, prezidenta České komory, který když se dozvěděl o hospodářství na Zbiroze, začal se starat o nápravu. Skrze dekret z 3. 5. 1689 byli pověřeni Jan Valderode a Jan Evančický, aby vše shlédli a podali komoře zprávu. Komisaři navrhli komoře, aby hejtman a purkrabí zaplatili pokuty. Při výslechu bylo podáno 162 žalobních spisů z panství Zbiroh, 29 z Točnicka a 20 z Králova Dvora. Komisaři se tak kromě odhalení skutečného hospodaření na panství, zasloužili i o nápravu tohoto stavu.

Hejtman de Bois byl konečně na základě četných stížností roku 1690 odvolán a pohnán k zodpovědnosti. Ale ještě před skončením vyšetřování se uchýlil do kláštera ve Svaté Dobrotivé. V závěru života jej tížilo svědomí za spáchané činy, tak nechal při klášteře ve Svaté Dobrotivé i při farním kostele ve Zbiroze založit nadace na mše za spásu jeho duše.

Samuel Ignác de Bois sepsal svoji závěť dne 9. 12. 1690 v Praze. Za univerzální dědičku ustanovil manželku Annu Florentinu Barboru a jedinou dceru Annu Maxmiliánu Benignu. Na opravu hlavního oltáře v kostele sv. Vavřince v Žebráce věnoval 100 zlatých a pro špitál v Žebráce rovněž 100 zlatých, aby z úroků byli podělováni chudí ve špitále. Zemřel ve Svaté Dobrotivé v roce 1691 a byl slavně pohřben ve zdejší klášteře, kde je jeho honosný náhrobek dodnes zachován.

Náhrobek Samuela Ignáce de Bois, klášter Svatá Dobrotivá

JINDŘICH VIKTORÍN JANOVSKÝ Z JANOVIC (+ 1714)

Starý český rod, usedlý původně v Janovicích na Klatovsku. Synové Heřmana (+1536), známého loupežného rytíře rod rozdělili na tři hlavní linie. Smilova linie se rozdělila na větev svobodných pánů a rytířskou větev, kterou založil Hermann (+1629). Jeho syn Smil Zdebor (+1681) měl čtyři syny, z nichž Jindřich Viktorín (+1714) vlastnil Staňkov a Domamysl a byl radou české komory. Dne 1. 6. 1691 byl dosazen za hejtmana rytíř Jindřich Viktorín Janovský z Janovic na Horním Staňkově, Maršovicích a Strunkově J. M. K. komoří, za roční adjutum 300 zlatých. V roce 1697 byl povolán k císařskému dvoru do Vídně. Jindřich Viktorín měl dva syny, z nichž Jan Antonín (+1749) byl pravděpodobně posledním z této větve.

VILÉM NIKODÝM PRESLE Z ŠVARCBACHU

Vilém Nikodým Presle byl povýšen do šlechtického stavu s predikátem ze „Švarcberku“. Stal se administrátorem Zbiroha v letech 1697 – 1700.

Foto: <https://cs.wikipedia.org/wiki/>, archiv muzea, Eva Svobodová